

Zeldzame libellen in Nederland in 2006-2009

CWNO Mededeling 5

J. G. van 't Bosch

Inleiding

In dit artikel staan de door de Commissie Waarnemingen Nederlandse Odonata (CWNO) aanvaarde waarnemingen van zeldzame libellen uit de periode 2006 tot en met 2009. In eerdere artikelen zijn de door de CWNO beoordeelde waarnemingen uit de periode voor 1997 (CWNO, 1997), 1997 (EDELAAAR, 2000), 1998 (KALKMAN & WASSCHER, 2003), 1999-2001 (GOUDSMITS & KALKMAN, 2004) en 2002-2005 (VAN 'T BOSCH, 2011) gepubliceerd. Het verslag over 2006-2009 is het tweede deel van een inhaalslag in de verslaglegging. De periode tot en met 2009 valt samen met de periode die is gebruikt voor het opstellen van de Nederlandse Rode Lijst 2011 (TERMAAT & KALKMAN, 2012). Alle door de CWNO beoordeelde waarnemingen tot en met 2009 zijn gebruikt in de bepaling van de status van de soorten voor deze Rode Lijst.

CWNO-leden en manier van werken

De CWNO bestaat op dit moment uit de volgende personen: Gerard Abbingh, Johan van 't Bosch, Kees Goudsmits, Weia Reinboud en Tim Termaat. Oud-CWNO-leden die alle of een deel van waarnemingen in dit verslag hebben beoordeeld zijn Marcel Wasscher en Vincent Kalkman. Vanuit EIS-Nederland zijn Ed Colijn en Roy Kleukers betrokken bij de organisatie van de CWNO.

De CWNO beoordeelt waarnemingen van zeldzame libellen in Nederland aan de hand van een beschrijving of foto. Ook een larvenhuidje is een goed bewijs. Waarnemingen die worden ingevoerd op WAARNEMING.NL of TELMEE.NL en worden voorzien van foto of beschrijving worden beoordeeld. De CWNO gebruikt hiervoor nu speciaal ontwikkelde modules binnen WAARNEMING.NL en de NDFF. Het is ook mogelijk om de waarneming met beschrijving per e-mail aan de CWNO te sturen naar cwno@brachytron.nl.

Beoordeelde soorten

Een overzicht van de door de CWNO beoordeelde soorten is opgenomen in CWNO Mededeling 4 (VAN 'T BOSCH, 2011). Er is één wijziging ten opzichte van het overzicht in VAN 'T BOSCH (2011). Waarnemingen van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Zeeuws-Vlaanderen (Zeeland) na 1 januari 2012 worden niet meer beoordeeld door de CWNO. In de overige delen van Zeeland en in de rest van Nederland beoordeelt de CWNO de waarnemingen van Gaffelwaterjuffer nog wel. Het actuele overzicht van beoordeelde soorten is te vinden op de website Brachytron.nl. De soorten die de CWNO beoordeelt zijn te verdelen in drie groepen, namelijk:

Categorie 1: Altijd beoordelen

Categorie 2: Alleen op nieuwe locaties beoordelen

Categorie 3: Alleen voortplanting beoordelen

Overzicht aanvaarde waarnemingen 2006-2009

Bij elke waarneming staan de volgende gegevens vermeld (in deze volgorde):

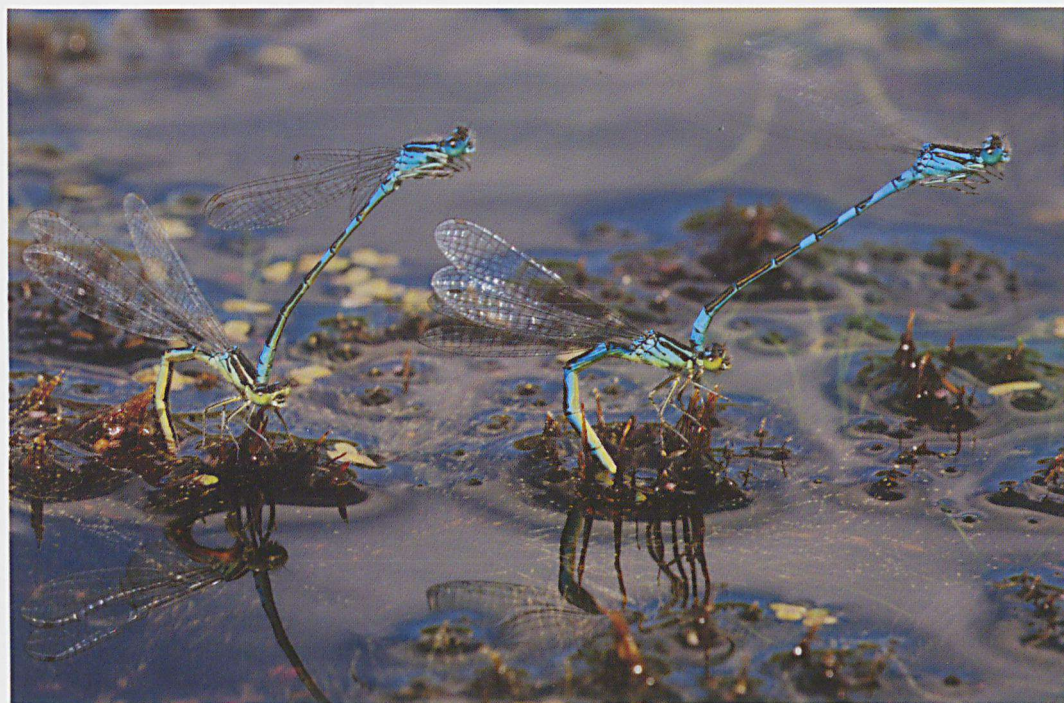
Plaatsnaam en/of locatie, gemeente (provincie), datum, aantal exemplaren en geslacht, (indien van toepassing) gefotografeerd (waarnemers; publicatie, indien van toepassing).

Bij soorten uit categorie 2 is in onderstaand overzicht door middel van een * aangegeven wanneer een locatie vanaf die waarneming als bekende locatie wordt beschouwd.

Speerwaterjuffer (*Coenagrion hastulatum*)

Deze soort gaat de laatste jaren achteruit (TERMAAT & KALKMAN, 2012). Waarnemingen van buiten de bekende gebieden komen nauwelijks voor.

Groote Peel, Asten (Noord-Brabant), 18 mei 2008, 1 man, gefotografeerd (J. Slaats).

Figuur 1. Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*), Cadzand-Bad (Zeeland) 28 juni 2008, de eerste populatie die in Nederland is gevonden.

Coenagrion scitulum, Cadzand-Bad (Zeeland), 28 June 2008, the first population to be found in the Netherlands (Foto: Theo Muusse).

Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*)

De eerste waarneming van deze soort in Nederland was op 16 juni 2003 te Tegelen, Limburg (Goudsmits, 2003; Wasscher & Goudsmits, 2010; van 't Bosch, 2011). In juni 2007 werd bekend dat de Gaffelwaterjuffer het goed deed langs de Belgische kust en dat de soort zich in noordelijke richting uitbreidde. Tijdens een gerichte zoektocht werd de soort in Zeeuws-Vlaanderen (Zeeland) gevonden (Schrijvershof, 2010). Vervolgens werd de Gaffelwaterjuffer op diverse andere locaties in Zeeuws-Vlaanderen aangetroffen. Hier zit de soort inmiddels op meerdere locaties. Waarnemingen van Gaffelwaterjuffer in Zeeuws-Vlaanderen na 1 januari 2012 worden niet meer beoordeeld door de CWNO. In de overige delen van Zeeland en in de rest van Nederland beoordeelt de CWNO de waarnemingen van Gaffelwaterjuffer nog wel. Cadzand-Bad – Kievittepolder, Sluis (Zeeland)*, 24 juni 2007, 3 man, gefotografeerd (P. Schrijvershof, E. van der Burg en anderen; Schrijvershof, 2010). Let op: deze locatie bevindt zich in een kwetsbaar gebied. Betreden is niet toegestaan en niet nodig, er

zijn inmiddels genoeg andere locaties waar deze soort voorkomt.

Cadzand-Bad – De Brabander, Sluis (Zeeland)*, 1 juli 2007, 4 exemplaren, waaronder ei-afzettende copula, gefotografeerd (J. Hermans, T. Muusse et al.; Schrijvershof, 2010). Deze poel wordt bedreigd door bouwplannen.

Braakman-Noord, Terneuzen (Zeeland)*, 16 juni 2009, 1 man, gefotografeerd (M. Kiefer); 28 juni 2009, 1 man, gefotografeerd (M. Kiefer); 2 juli 2009, 1 man, gefotografeerd (M. Kiefer).

Heikant – De Wilde Landen, Hulst (Zeeland)*, 25 juni 2009, 1 vrouw, gefotografeerd (T. Muusse).

Zwimpolder, Sluis (Zeeland)*, 28 juni 2009, 1 man, 1 copula, gefotografeerd (P. Meininger). Poel op privé terrein en niet vrij toegankelijk.

Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*)

Vanaf 1 januari 2003 beoordeelt de CWNO van deze soort alleen waarnemingen of aanwijzingen van voortplanting: uitsluitende exemplaren, larven, larvenhuidjes en ei-afzet. Het eerste larvenhuidje voor Nederland werd gevonden in de Doort in Midden-Limburg in 2005 (Wasscher,

Figuur 2. Zadelibbel (*Anax ephippiger*), Zeist (Utrecht), 17 juni 2007, gefotografeerd met de camera van een toevallige voorbijganger.

Anax ephippiger, Zeist (Utrecht), 17 June 2007, photographed with the camera of an incidental passer-by (Foto: René van Veen).

2005; BOUWMAN ET AL. 2008).

Beegderheide-west, Maasgouw (Limburg), 16 juli 2006, 1 man, 1 vrouw, ei-afzet in tandem, gefotografeerd (F. Peels).

Sint Odiliënberg – Landgoed Hoosden, Roerdalen (Limburg), 28 juli 2006, 2 man, 1 vrouw, ei-afzet, gefotografeerd (J. Boeren).

Veldhoeve, Brummen (Gelderland), 6 augustus 2006, man en vrouw in tandem, ei-afzet (M. van der Weide).
 Millingerwaard, Millingen aan de Rijn (Gelderland), 1 juli 2009, 1 man, vers exemplaar, gefotografeerd (P. Hoppenbrouwers).

Noordse glazenmaker (*Aeshna subarctica*)

Doordat de Noordse glazenmaker de afgelopen jaren niet altijd op dezelfde manier beoordeeld is, bestaat er soms onduidelijkheid of een locatie al bekend is of niet. Het is dus mogelijk dat hier locaties worden genoemd die eerder als bekend werden beschouwd.

Wierdenseveld, Wierden (Overijssel)*, 15 juli 2006, 1 man, gefotografeerd (Bert Jagers en anderen).

Drents-Friese Wold – Hildenberg, Ooststellingwerf (Friesland)*, 4 augustus 2007, 1 exemplaar, gefotografeerd (B. de Knecht).

Roden – Sterrebosch, Noordenveld (Drenthe)*, 6 september 2007, 2 vrouw, gefotografeerd, (D. Ramaker).

Ravenswoud – Compagnonsboschen, Ooststellingwerf (Friesland)*, 16 september 2007, 2 exemplaren, gefotografeerd (A. van Hengstum).

Bargerveen – Schoonebeekerveld, Emmen (Drenthe)*, 3 oktober 2007, 1 man, gefotografeerd (J. Rocks, A. Rocks).

Mander – Dal van de Mosbeek, Tubbergen (Overijssel)*, 28 juli 2008, 1 vrouw (W.-J. Hoeffnagel).
 Schultenwolde/Tubbergerveld, Tubbergen (Overijssel)*, 15 augustus 2008, 1 man, gefotografeerd (J. van der Wee, M. van der Weide, M. Zekhuis).

Duurswouderheide, Opsterland (Friesland)*, 26 september 2008, 1 man, gefotografeerd (J. Strijhorst).

Aamsveen, Enschede (Overijssel)*, 15 augustus 2009, 1 vrouw, gefotografeerd (E. Foekens).

Figuur 3. Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*), Beuningen (Gelderland), 27 augustus 2007, de eerste bewezen waarneming van voortplanting in Nederland. *Anax parthenope*, Beuningen (Gelderland), 27 August 2007, the first observation of reproduction in the Netherlands (Foto: Inge van Bakel).

Zadellibel (*Anax ephippiger*)

Onderstaande waarneming is de vijfde aanvaarde waarneming en het zesde exemplaar voor Nederland. Dit exemplaar werd gefotografeerd met de camera van een toevallige voorbijganger. Het vierde geval was in 2003 (VAN 'T BOSCH, 2011).

Zeist-Bornia, Utrechtse Heuvelrug (Utrecht), 17 juni 2007, 1 vrouw, gefotografeerd (W. Reinboud, R. van Veen).

Zuidelijke Keizerlibel (*Anax parthenope*)

Vanaf 1 januari 2003 beoordeelt de CWNO van deze soort alleen waarnemingen of aanwijzingen van voortplanting, d.w.z. uitsluitende exemplaren, larven, larvenhuidjes en ei-afzet. In 2006 vonden de eerste waarnemingen van ei-afzet plaats en werden ook voor de eerste maal uitsluitende exemplaren gevonden. Helaas zijn van beide uitsluiters geen huidjes verzameld.

Millingerwaard, Millingen aan de Rijn (Gelderland), 12 juli 2006, 1 vrouw, ei-afzet, gefotografeerd (P. Hoppenbrouwers, E. van Dijk; HOPPENBROUWERS, 2012).

Beuningen, Beuningen (Gelderland), 27 augustus 2006, vrouw, uitsluitend, gefotografeerd (S. van Dijk, L. van Dijk, I. van Bakel; VLINDERSTICHTING, 2006). Asseltse Plassen, Roermond (Limburg), 6 september 2006, man, vers uitgeslopen, gefotografeerd

Figuur 4. Gevlekte Glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*), 8 juli 2006, Lentevreugd, Wassenaar (Zuid-Holland). *Somatochlora flavomaculata*, 8 July 2006, Wassenaar (Zuid-Holland). This was an exceptional observation for this species of at least three individuals together, so far west in The Netherlands (Foto: Casper Zuyderduyn).

(P. Calle; CALLE ET AL., 2007b).

Millingerwaard, Millingen aan de Rijn (Gelderland), 15 juli 2007, tandem, ei-afzet, gefotografeerd (P. Hoppenbrouwers).

Millingerwaard, Millingen aan de Rijn (Gelderland), 18 juli 2007, 1 vrouw, ei-afzet, gefotografeerd (P. Hoppenbrouwers).

Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*)

In 2009 werden een aantal Kleine tanglibellen gedurende ruim drie weken langs de Grensmaas bij Meerssen (Limburg) gezien. Ook in 2001 was er een melding van meerdere Kleine tanglibellen langs de Grensmaas. Deze vlogen met name aan de Belgische zijde, maar de waarnemers meldten dat de dieren ook naar de Nederlandse zijde vlogen (SCHURMANS, 2001). Deze waarneming is nooit voorgelegd aan de CWNO. CALLE ET AL. (2007A) beschrijven het actuele en historische en actuele voorkomen van de Kleine tanglibel (en andere soorten) langs de Grensmaas. Andere waarnemingen in de jaren 2000 waren alle langs de Roer (BOUWMAN ET AL., 2008).

Grensmaas, Meerssen (Limburg), 1 - 24 augustus 2009, minimaal 5 man en 1 vrouw (aantal bepaald door vergelijken van foto's, maximaal 2 exemplaren tegelijk waargenomen), gefotografeerd (S. van Dijk, L. van Leur en anderen).

Figuur 5. Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*), Grensmaas bij Meerssen (Limburg), 6 augustus 2009. Door vergelijken van foto's werd bepaald dat in ieder geval vijf verschillende mannetjes werden gefotografeerd. *Onychogomphus forcipatus, Grensmaas near Meerssen (Limburg), 6 August 2009. By comparing the pattern on thorax and abdomen of the males on the photos, it was estimated that at least five different males were present (Foto: Dick Groenendijk).*

Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*)

Spectaculair waren de (her)ontdekking van twee populaties van de Gaffellibel langs de Swalm en de Vlootbeek, beide in Limburg. In totaal zijn in Nederland nu drie populaties bekend. De meeste waarnemingen in de periode 2006-2009 waren bij de bekende populatie langs de Roer en de nieuwe populatie langs de Swalm. De waarneming uit 2007 ligt in de nabijheid van de Roer. In 2009 werd een Gaffellibel bij Nederweert gezien, wat ver van de bekende vliegplaatsen is. In dat jaar waren de aantallen Gaffellibellen langs de Roer erg hoog. Sommige waarnemers meldden meer dan dertig exemplaren

(WAARNEMING.NL).

Swalm, Roermond (Limburg)*, 24 juli 2006, 2 man (V.A. van Schaik; VAN SCHAİK & GERAEDS, 2007).

Nationaal Park De Meinweg, Roerdalen (Limburg), 29 juni 2007, 1 man, gefotografeerd (B. Clerx).

Posterholt – Vlootbeek, Roerdalen (Limburg)*, 3 mei 2008, 12 larven (R. Geraeds; GERAEDS, 2009).

Groote Peel, Nederweert (Limburg), 13 juli 2009, 1 man, gefotografeerd (J. Slaats).

Gewone bronlibel (*Cordulegaster boltonii*)

Bij Nationaal Park De Meinweg zijn nu vier deelpopulaties van de Gewone bronlibel bekend, langs het Nartheciumbeekje, de Boschbeek, de Venbeek en de Rode Beek (GERAEDS, 2008B). Bij

de Rode Beek in Nationaal Park De Meinweg (Limburg) is een locatie die goed toegankelijk is via een vlinderpad vanwaar de Gewone bronlibellen gemakkelijk te zien zijn. Van de locaties nabij Herkenbosch en Valkenswaard zijn eerdere waarnemingen bekend, maar die zijn niet eerder in een CWNO-verslag gepubliceerd. Venbeek, Roerdalen (Limburg)*, 9 juni 2006, 1 man, gefotografeerd (R.P.G. Geraeds; GERAEDS, 2007). Herkenbosch – Turfkoelen, Roerdalen (Limburg)*, 17 juni 2006, 1 man, gefotografeerd (P. Schrijvershof). Goorloop, Bladel (Noord-Brabant), 8 juli 2006, 1 man (K. Goudsmits).

Caumerbeek, Heerlen (Limburg), 13 juli 2007, 1 man, gefotografeerd (T. Zeegers).

De Plateaux, Valkenswaard (Noord-Brabant)*, 14 juli 2007, gefotografeerd (S. van Dijk, L. van Leur).

Swalm, nabij de grens, Roermond (Limburg), 29 september 2007, 1 larve (R. Geraeds; GERAEDS, 2008A).

Swalm, nabij de grens, Roermond (Limburg), 5 oktober 2007, 1 larve (R. Geraeds; GERAEDS, 2008A).

Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*)

De waarnemingen in het Witte Veen en Het Lankheet betreffen populaties van deze soort.

Collise Molen, Eindhoven (Noord-Brabant), 11 augustus 2007, 1 man, gefotografeerd (F. Neijts).

Witte Veen, Haaksbergen (Overijssel)*, 28 mei 2008, meerdere exemplaren, gefotografeerd (J. Bouwman; BOUWMAN, 2010).

Het Lankheet, Haaksbergen (Overijssel)*, 5 juni 2008, 4 exemplaren, gefotografeerd (J. Bouwman; BOUWMAN, 2010).

Winterswijk – Dorp, Winterswijk (Gelderland), 22 mei 2009, 1 man, gefotografeerd (J. Nagtegaal, S. Radstaak).

Gevlekte glanslibel

(*Somatochlora flavomaculata*)

De waarneming van meerdere exemplaren in 2006 nabij Wassenaar (Zuid-Holland) was spectaculair. Na 2006 is er slechts één vervolgwaaarneming in 2008. De soort lijkt hier niet standvastig. De zwervers op Schiermonnikoog en in de Eemshaven, beide in 2008, zijn opvallend. Op een aantal andere locaties zou potentieel een populatie aanwezig kunnen zijn, maar daarvan zijn bij de CWNO

geen vervolgaarnemingen bekend. In diverse artikelen in *Brachytron* is de afgelopen jaren melding gemaakt van waarnemingen van de Gevlekte glanslibel op nieuwe locaties, die nog niet bij de CWNO zijn ingediend. Voorbeelden zijn waarnemingen op diverse locaties in Friesland (BOUWMAN ET AL., 2008). De CWNO ontvangt graag alsnog informatie over deze waarnemingen.

Lentevreugd, Wassenaar (Zuid-Holland), 8-15 juli 2006, maximaal 3 man, gefotografeerd; 1 juli 2008, 1 man (C. Zuyderduyn en anderen; ZUYDERDUYN, 2007). Kraggenburg – Waterloopbos, Noordoostpolder (Flevoland), 16 juli 2006, 3 man (G. Eggens; EGGENS & BOUWMAN, 2011).

Dommeldal, Valkenswaard (Noord-Brabant), 13 juni 2007, 3 man, 1 copula, gefotografeerd (S. van Dijk, L. van Leur).

De Plateaux, Valkenswaard (Noord-Brabant)*, 13 juni 2007, 3 man, gefotografeerd (S. van Dijk, L. van Leur).

Kamperhoek, Dronten (Flevoland), 22 mei 2008, 1 man (G. Eggens; EGGENS & BOUWMAN, 2011).

Wijffelterbroek, Weert (Limburg), 23 juni 2008, 1 man, gefotografeerd (J. Nagtegaal).

Sint Odiliënberg - Landgoed Hoosden, Roerdalen (Limburg)*, 30 juni 2008, 3 man, gefotografeerd (A. den Ouden).

Vledderveen, Westerveld (Drenthe), 21 juli 2008, 1 man, gefotografeerd (J. Bouwman)

Eemshaven-Oost, Eemshaven (Groningen), 27 juli 2008, 1 vrouw, gefotografeerd (A.-E. de Winter; DE WINTER, 2011).

De Marlijn, Schiermonnikoog (Friesland), 31 juli 2008, 1 man, gefotografeerd (K. Dijksterhuis).

Tongelreep-Zuid, Valkenswaard (Noord-Brabant), 17 augustus 2008, 1 man, gefotografeerd (F. Neijts).

Hemrikerveld, Opsterland (Friesland), 6 juni 2009, 1 vrouw, gefotografeerd (S. Rienstra).

Roermond, Roermond (Limburg), 25 juni 2009, 1 man (J. Nagtegaal).

Nieuwehorne, Heerenveen (Friesland), 28 juni 2009, 1 man, gefotografeerd (S. van Dijk, L. van Leur).

Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*)

De ontdekking van een mannetje Sierlijke witsnuitlibel op 6 juni 2006 in de ENCI-groeve te Maastricht was spectaculair. Dit was de eerste waarneming in Nederland sinds 1970. In

samenwerking met Natuurmonumenten en de ENCI werden twee excursies georganiseerd, zodat geïnteresseerden dit exemplaar konden zien. De eerste excursie op 13 juni 2006 was succesvol en de verrassing was des te groter toen het mannetje in copula werd gezien met een vrouwtje. De tweede excursie was helaas niet succesvol. Verdere waarnemingen in de ENCI-groeve ontbreken, ondanks gericht zoeken, ook in de jaren na 2006. De vondst door een groep Belgische waarnemers van een mannetje Sierlijke witsnuitlibel op 22 juni 2009 in De Weerribben (Overijssel) was minstens even spectaculair. Hoewel de waarneming lange tijd vrij onbekend bleef, leidde hij uiteindelijk tot de ontdekking van een populatie in De Weerribben in 2011 (MUUSSE & VEURINK, 2011). De waarneming in 2008 kwam pas in 2012 onder de aandacht van de CWNO. De waarneming past binnen de het waarnemingenbeeld van de jaren 2009-2012.

Sint-Pietersberg, Maastricht (Limburg), 6 juni-13 juni 2006, 1 man, op 13 juni in copula met een vrouwtje, gefotografeerd (K. Huskens en anderen; HUSKENS, 2006A; 2006B).

Ottema Wiersmareservaat, Tytsjerkstradiel (Friesland), 7 juni 2008, 1 man (R. Streutker).

Kalenberg – Weerribben, Steenwijkerland (Overijssel), 22 juni 2009, 1 man, gefotografeerd (G. Jannis, G. Bollen en anderen; MUUSSE & VEURINK, 2011).

Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*)

Het Landgoed Hoosden nabij Sint Odiliënberg (Limburg) is de laatste jaren uitgegroeid tot een bekende locatie voor de Zuidelijke oeverlibel. Jaarlijks bezoeken veel mensen deze plek (WAARNEMING.NL).

Sint Odiliënberg - Landgoed Hoosden, Roerdalen (Limburg)*, 11 juni 2006, 1 vrouw, 16 juni 2006, 3 ex., gefotografeerd (K. Huskens).

Berg en Terblijt - Groeve Blom, Valkenburg aan de Geul (Limburg)*, 20 juni 2006, 1 man, 1 vrouw, gefotografeerd (T. Bakker).

Sittard, nabij Limbrichterbos, Sittard-Geleen (Limburg), 24 juli 2006, 6 ex., gefotografeerd (J. Brandjes).

Posterholt – Voorsterveld, Roerdalen (Limburg), 19 juli 2006, 2 ex., gefotografeerd (T. Bakker).

Figuur 6. Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*), 6 juni 2006, ENCI-groeve te Maastricht (Limburg). Dit was de eerste waarneming sinds 1970. *Leucorrhinia caudalis*, ENCI-quarry, Maastricht, 6 June 2006. this was the first observation of this species in The Netherlands since 1970 (Foto: Kim Huskens).

Posterholt – Voorsterveld, Roerdalen (Limburg)*, 30 juli 2006, 5 ex., gefotografeerd (W. Overman).

Sittard, nabij Limbrichterbos, Sittard-Geleen (Limburg), 1 augustus 2006, 1 ex., gefotografeerd (J. Brandjes).

De Wildernis & Hartjesbos, Dinkelland (Overijssel), 8 juli 2007, 1 vrouw, gefotografeerd (W. Bakker).

Meddosche Veen, Winterswijk (Gelderland), 15 juli 2007, 1 man, gefotografeerd (J. Brok).

Hulsberg, Nuth (Limburg), 21 juli 2007, 1 man (W. Overman).

Berg en Terblijt - Groeve Blom, Valkenburg aan de Geul (Limburg)*, 1, 5 en 6 augustus 2007, maximaal 5 ex., gefotografeerd (T. Bakker, C. Brinkman en anderen).

Schinveld, Onderbanken (Limburg)*, 3 augustus 2007, 1 man (R. Pahlplatz).

Hoge Horst, Groesbeek (Gelderland), 6 augustus 2007, 1 man, gefotografeerd (S. Schreven).

Gerendal, Valkenburg aan de Geul (Limburg), 12 augustus 2007, 1 ex. (M. Grutters).

Meddo, Winterswijk (Gelderland), 24 juni 2008, 1 man, gefotografeerd (M. Huysse).

Holset, Vaals (Limburg), 23 augustus 2008, 1 vrouw, ei-afzet, gefotografeerd (J. van Roosmalen).

Roer bij Paarlo, Roerdalen (Limburg), 15 juli 2009, 1 man, gefotografeerd (T. Raats).

Montfort – Reigersbroek, Roerdalen (Limburg)*, 26 juli-17 augustus 2009, maximaal 8 waaronder copula's, gefotografeerd (H. Schmitz).

Strabrechtse Heide, Heeze-Leende (Noord-Brabant),

15 augustus 2009, 1 vrouw, gefotografeerd (K. van de Mortel).

Kempense heidelibel (*Sympetrum depressiusculum*)

Waarnemingen buiten de (weinige) bekende voortplantingslocaties zijn uiterst zeldzaam. De waarneming uit 2008 van de Hoge Veluwe is zeer bijzonder te noemen aangezien deze ver buiten het bekende verspreidingsgebied is gedaan.

Meijel - 't Molentje, Peel en Maas (Limburg), 16 juli 2007, 1 man (vers), gefotografeerd (J. Slaats).

Hoge Veluwe, Ede (Gelderland), 15 augustus 2008, 1 vrouw, gefotografeerd (M. Schut en G. Tacoma).

Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*)

Tot en met 2005 waren er in Nederland vier waarnemingen van deze soort (VAN 'T BOSCH, 2011). Het aantal waarnemingen in 2006-2007 is ongekend. In 2008 en 2009 lag het aantal waarneming wat lager. Voornes Duin (Zuid-Holland) is tot nu toe de enige locatie waar drie jaar (2006-2008) achter elkaar waarnemingen gedaan zijn van de Zuidelijke heidelibel. In 2007 werden hier uitsluitende en verse dieren waargenomen, waarmee de eerste zekere (hoewel vooralsnog tijdelijke) voortplanting van deze soort in Nederland een feit is (BOUWMAN ET AL., 2008; DE KNIJF & TERMAAT, 2010). In BOUWMAN ET AL. (2008) en DE KNIJF & TERMAAT (2010) wordt gesproken over waarnemingen in 2005 in Voornes Duin. Bij de CWNO zijn uit dit jaar geen waarnemingen bekend. Mogelijk dat in beide artikelen per abuis een verschuiving van de jaartallen is opgetreden.

Gezien de problemen bij de determinatie is de CWNO zeer terughoudend in het aanvaarden van waarnemingen van mannetjes Zuidelijke heidelibel zonder foto; bij vrouwtjes is een zeer complete beschrijving van zowel borststuk als legschede noodzakelijk. Van vrijwel alle waarnemingen zijn overigens foto's voorhanden. Museumpark, Rotterdam (Zuid-Holland), 23 juli 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (W. van Holten).

Venkoelen, Venlo (Limburg), 29 juli tot 3 augustus 2006, minimaal 2 man, gefotografeerd (J. Theelen, H. Heijligers en anderen; HEIJLIGERS & VAN BUGGENUM, 2006).

Figuur 7. Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*), Plas Ecombiduct, Sittard (Limburg), 8 september 2006. In 2006 werd voor het eerst een groot aantal Zuidelijke heidelibellen waargenomen. Op deze locatie bij Sittard werden er zes gezien.

Male Sympetrum meridionale at Sittard (Limburg). 2006 was the first year with a large number of observations of Sympetrum meridionale. At this location six animals were seen. 8 September 2006 (Foto: Rob Geraeds).

Haeselaarsbroek, Echt-Susteren (Limburg), 29 juli 2006, 1 man (H. van Buggenum; HEIJLIGERS & VAN BUGGENUM, 2006).

Doorn, Utrechtse Heuvelrug (Utrecht), 30 juli 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (K. Goudsmits).

Doorn – Moersbergen, Utrechtse Heuvelrug (Utrecht), 5 augustus 2006, 2 vrouw, gefotografeerd (K. Goudsmits).

Boukoul – Blankwater, Roermond (Limburg), 7 en 16 augustus 2006, 1 man (R. Geraeds).

De Blauwe Bergen, Wageningen (Gelderland), 7 en 12 augustus 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (M. Prins, T. Termaat en anderen).

Ooijpolder – Bisonbaai, Ubbergen (Gelderland), 9 augustus 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (P. Verbeek).

Trektelpost Mulderskop, Mook en Middelaar (Gelderland), 13 en 22 augustus 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (R. Vogels, A. den Ouden).

Amerongse Bovenpolder, Utrechtse Heuvelrug (Utrecht), 13 augustus 2006, 1 man (K. Goudsmits).

Berg en Terblijt - Groeve Blom, Valkenburg aan de Geul (Limburg), 18 augustus 2006, 1 man, gefotografeerd (J. Boosten).

Veenendaal – Kwintelooyen, Rhenen (Utrecht), 26 augustus 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (D. Groenendijk, A. Vink).

De Blauwe Bergen, Wageningen (Gelderland), 31 augustus 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (T. Termaat, A. Vliegthart, R. van Grunsven).

Elsmars, Oldenzaal (Overijssel), 2 september 2006, 1 man, gefotografeerd (M. Bulte).

Kootwijkerzand, Barneveld (Gelderland), 3 september 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (J. Hermans en T. Zeegers).

Molenhoek, Mook en Middelaar (Limburg), 4 september 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (A. den Ouden).

Sittard – Plas Ecombiduct, Sittard-Geleen (Limburg), 5-9 september 2006, maximaal 6, gefotografeerd (R. Geraeds; GERAEDS, 2008c).

Kootwijk – Loofles, Barneveld (Gelderland), 6 september 2006, 2 exemplaren (M. Schut).

Kuinderbos, Noordoostpolder (Flevoland), 6 september 2006, 1 man, gefotografeerd (P. Los).

Strabrechtse Heide, Heeze-Leende (Noord-Brabant), 8 september 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (J.E. Kikkert).

Voornes Duin, Westvoorne (Zuid-Holland), 15, 24 en 30 september 2006, 1 man, gefotografeerd (T. Muusse, J. Hermans, T. Zeegers).

Echt – Pepinusbeek, Echt-Susteren (Limburg), 23 september 2006, 1 man, gefotografeerd (J. Boeren).

Erp - Hurksese Bossen, Veghel (Noord-Brabant), 1 oktober 2006, 1 vrouw, gefotografeerd (N. Langerak).
 Buren, Buren (Gelderland), 1 oktober 2006, 1 man, gefotografeerd (C. Sielhorst).
 Voornes Duin, Westvoorne (Zuid-Holland), 7 juli - 5 augustus 2007, maximaal 15 ex., gefotografeerd (H. van der Slot en anderen).
 De Wildernis en Hartjesbos, Dinkelland (Overijssel), 13 juli 2007, 1 vrouw, gefotografeerd (P. van der Heijden).
 Bergstukken, Coevorden (Drenthe), 15 juli 2007, 1 man, gefotografeerd (E. de Weerd).
 De Plateaux, Bergeijk (Noord-Brabant), 23 augustus 2007, 1 vrouw, gefotografeerd (T. Bakker).
 Schukinkweg, Enschede (Overijssel), 26 augustus 2007, 1 vrouw, gefotografeerd (B. van den Boogaard).
 Voornes Duin, Westvoorne (Zuid-Holland), 1 september 2007, 1 man, gefotografeerd (H. van der Slot).
 Strabrechtse Heide, Heeze-Leende (Noord-Brabant), 9 september 2007, 1 man (niet uitgekleurd), gefotografeerd (R. Kastelijn en F. Neijts).
 Landgoed Dordtewijk, Dordrecht (Zuid-Holland), 4 augustus 2008, 1 vrouw (T. Muisse).
 Noordhollands Duinreservaat, Bergen (Noord-Holland) 19 augustus 2008, 1 vrouw, gefotografeerd (J. van Roosmalen).
 Acht, Eindhoven (Noord-Brabant), 25 augustus 2008, 1 vrouw, gefotografeerd (T. Faassen).
 Sint Joost, Echt-Susteren (Limburg), 31 augustus 2008, 1 vrouw (W. Vergoossen).
 Voornes Duin, Westvoorne (Zuid-Holland), 11 september 2008, 1 vrouw, gefotografeerd (H. van der Slot).
 Noordwijkerhout - Natuurontwikkeling Langeveld, Noordwijk (Zuid-Holland), 6 augustus 2009, 1 man, 1 copula, gefotografeerd (R. Felix).
 Eemshaven Oost, Eemshaven (Groningen), 30-31 augustus 2009, 1 vrouw, gefotografeerd (M. Olthof, M. Jonker en anderen).
 Millingerwaard, Millingen aan de Rijn (Gelderland), 6 september - 1 oktober 2009, minimaal 1 man en 2 vrouw, gefotografeerd (K. Huskens, P. Hoppenbrouwers en anderen).

Johan van 't Bosch
 Newtonplein 62
 2562 JX DEN HAAG
 johanvantbosch@yahoo.co.uk

Literatuur

- Bosch, J.G. van 't**, 2011. Zeldzame libellen in Nederland in 2002-2005: CWNO mededeling 4. *Brachytron* 14(1): 40-48.
- Bouwman, J.**, 2010. Vondst van twee nieuwe populaties Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) in Overijssel. *Brachytron* 13(1/2): 26-31.
- Bouwman, J.H., V.J. Kalkman, G. Abbingh, E.P. de Boer, R.P.G. Geraeds, D. Groenendijk, R. Ketelaar, R. Manger & T. Termaat**, 2008. Een actualisatie van de verspreiding van de Nederlandse libellen. *Brachytron* 11(2): 103-198.
- Calle, P., G. De Knijf, G. Kurstjens & B. Peters**, 2007a. Actuele en historische libellenfauna van de Grensmaas. *Natuurhistorisch Maandblad* 96(10): 269-277.
- Calle, P., Kurstjens G. & B. Peters**, 2007b. De libellen van de Asseltse Plassen: meer natuurlijke inrichting Maasplassen werpt vruchten af. *Brachytron* 10(2): 167-173.
- CWNO**, 1997. CWNO-mededelingen. NVL-Nieuwsbrief 1(1): 5-7.
- De Knijf, G. & T. Termaat**, 2010. De Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) in België en Nederland: Herkenning, verspreiding en status in Noordwest-Europa. *Brachytron* 13(1/2): 4-17.
- Edelaar, P.**, 2000. Zeldzame libellen in Nederland in 1997. *Brachytron* 4(1): 3-12.
- Eggens, G. & J.H. Bouwman**, 2011. Van zilte polder tot libellenparel: de ontwikkeling van de libellenfauna in Flevoland. *Brachytron* 14(1): 3-13.
- Geraeds, R.P.G.**, 2007. De Gewone Bronlibel langs de Venbeek. *Natuurhistorisch Maandblad* 96(1): 17-18.
- Geraeds, R.P.G.**, 2008a. Vondst van twee larven van de Gewone bronlibel in de Swalm. *Natuurhistorisch Maandblad* 97(5): 122-124.
- Geraeds, R.P.G.**, 2008b. Larven van de Gewone Bronlibel in de Rode Beek, (Nationaal Park De Meinweg). *Natuurhistorisch Maandblad* 97(6): 129-132.
- Geraeds, R.P.G.**, 2008c. Libellen in de stedelijke omgeving van Sittard: een inventarisatie van 'witte hokken'. *Natuurhistorisch Maandblad* 97(10): 193-198.
- Geraeds, R.P.G.**, 2009. De Gaffellibel langs de Vlootbeek: de ontdekking van de derde Nederlandse vindplaats in een genormaliseerde beek. *Natuurhistorisch Maandblad* 98(6): 121-125.
- Goudsmits, K.**, 2003. De eerste waarneming van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Nederland. NVL-Nieuwsbrief 7(1): 27-29.
- Goudsmits, K. & V.J. Kalkman**, 2004. Zeldzame libellen in Nederland in 1999, 2000 en 2001, CWNO mededeling 3. *Brachytron* 8(1): 15-23.
- Heijligers, H.W.G. & H.J.M. van Buggenum**, 2006. De Zuidelijke heidelibel, een nieuwe soort voor Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 95(10):

Figuur 8: Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*), Voornes Duin, 27 juli 2007. In Voornes Duin werd in 2007 voor de eerste maal voortplanting aangetoond in Nederland.

Sympetrum meridionale, 27 July 2007, at Voornes Duin, where the first ever reproduction for this species in The Netherlands was proven in July 2007. Up to 15 individuals were observed (Foto: Hugo van der Slot).

225-227.

Hoppenbrouwers, 2012. Waarneming van solitaire eiafzetting bij de Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*) in de Millingerwaard. *Brachytron* 15(1): 31-35.

Huskens, K., 2006a. Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) in Zuid-Limburg! NVL-nieuwsbrief 10(3): 3-4.

Huskens, K., 2006b. Sierlijke witsnuitlibel op Sint-Pietersberg: laatste waarneming uit 1970, ook uitgestorven in België. *Natuurhistorisch Maandblad* 95(7): 177-178.

Kalkman, V.J. & M.Th. Wasscher, 2003. Zeldzame libellen in Nederland in 1998, CWNO mededeling 2. *Brachytron* 7(1): 15-22.

Muusse, T. & G. Veurink, 2011. Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) voortplantend waargenomen in De Weerribben. *Brachytron* 14(1): 14-27.

Schaik, V.A. van & R.P.G. Geraeds, 2007. Herontdekking van de Gaffellibel langs de Swalm. *Natuurhistorisch Maandblad* 96(11): 299-302.

Schrijvershof, P., 2010. Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) bij Cadzand-Bad in Zeeuws-Vlaanderen in 2007. *Brachytron* 13: 41-43.

Schurmans, M., 2001. Kleine tanglibel aan de Grensmaas. NVL-Nieuwsbrief 5(3): 6.

Vlinderstichting, 2006. Voortplanting van de Zuidelijke keizerlibel in Nederland, Nieuwsberichten 19-11-06. www.vlinderstichting.nl. Tevens overgenomen in NVL-Nieuwsbrief 10(4): 11.

Termaat, T. & V.J. Kalkman, 2012. Rode lijst libellen: volgens Nederlandse en IUCN-criteria. *Brachytron* 14(2): 75-187.

Wasscher M., 2005. Eerste zekere voortplanting Zuidelijke glazenmaker *Aeshna affinis* in Nederland. NVL Nieuwsbrief 9(3): 6-7.

Wasscher, M. & K. Goudsmits, 2010. De Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*), terug van weggeweest in Noordwest-Europa. *Brachytron* 13: 19-25.

Winter, A.-E. de, 2011. Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*) in de Eemshaven. *Brachytron* 14(1): 49-53.

Zuyderduyn, C., 2007. Lentevreugd: toplotatie voorlibellen in Zuid-Holland. *Holland's Duinen* 50: 20-22.

Websites
telmee.nl
waarneming.nl

Summary

Bosch, J.G. van 't, 2013. Rare dragonflies in The Netherlands in 2006-2009: CWNO-reports 5. *Brachytron* 15(2): 112-122.

This is the fifth report of the Dutch Committee for records of rare odonates (CWNO). In this report, records from the period 2006-2009 are reviewed. Acceptability is judged independently by each of the committee members, based on the documentation available (e.g. descriptions, drawings, pictures or collected material). Only accepted records are reviewed. Of each accepted record the Province, nearby city and/or municipality, location, date, number, gender and names of the observers are given. If photographs are available, this is also mentioned. In most cases only the first record is given. Subsequent records of the same individual or population are accepted on the basis of the first record and are not reviewed. For these first observation the locations are marked with an asterisk *. These locations are regarded as a 'known location'. New records from a known location will not be reviewed in the future.

2006 – A male and a female *Leucorrhinia caudalis* were observed near Maastricht (Limburg). This was the first record of this species since 1970. Unfortunately the species was not found there in subsequent years. Reproduction of *Anax parthenope* was proven for the first time, at one location in Gelderland and one location in Limburg. In 2006, a very large influx of *Sympetrum meridionale* took place with observations of at least 30 individuals accepted. There were only four previous records of this species.

2007 - The first population of *Coenagrion scitulum* was discovered at Cadzand-Bad (Zeeuws-Vlaanderen). The fifth ever observation of *Anax ephippiger* was near Zeist (Utrecht). The first known reproduction of *Sympetrum meridionale* took place at Westvoorne (Zuid-Holland). A maximum of 15 individuals was seen. Numbers of this species in other parts of the country were also high. At least three males of *Somatochlora flavomaculata* were found near Wassenaar (Zuid-Holland).

2008 – A male *Leucorrhinia caudalis* was seen at Ottema Wiersma reserve (Friesland). Two new populations of *Somatochlora arctica* were discovered in Overijssel. A female *Sympetrum depressiusculum* was found at Hoge Veluwe (Gelderland), far from the few known reproduction locations. Exceptional wanderers of *Somatochlora flavomaculata* were found at Eemshaven (Groningen) and on the Wadden Sea island Schiermonnikoog (Friesland).

2009 – A male *Leucorrhinia caudalis* was photographed in De Weerribben (Overijssel) by a group of Belgian observers. A male *Ophiogomphus cecilia* was photographed at Groote Peel (Limburg), away from the two rivers where populations are known. One of the highlights of 2009 was the observation of at least six males and one female *Onychogomphus forcipatus* along the river Grensmaas near Meers (Limburg). *Coenagrion scitulum* was found at four new locations in Zeeuws-Vlaanderen.

Keywords: Odonata, Anisoptera, Zygoptera, records, rare species, 2006, 2007, 2008, 2009, The Netherlands, CWNO